

8. Програма курсу «Основи радянської держави і права» // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР. – 1991. – № 15-16. – С. 51-59.
9. Смагін І. І. «Правознавчий» та «законознавчий» підходи до викладання шкільних правових навчальних предметів / І. І. Смагін // Вісник Житомирського державного університету (серія: педагогічні науки). – 2008. – № 42. – С. 51-55.
10. Ткачова Н. Виховання в учнів шкіл і профтехучилищ ставлення до права як соціальної цінності / Наталія Ткачова // Історія в школах України. – 1998. – № 5. – С. 48-51.
11. Усенко І. Програма для середньої загальноосвітньої школи. Основи правознавства. 9-й клас / І. Усенко, О. Наровлянський // Історія в школі. – 2001. – № 9. – С. 28-32.
12. Усенко І. Проект програми курсу «Основи держави і права України» / І. Усенко, О. Мироненко // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти України. – 1992. – № 15-16. – С. 37-49.

УДК 378:364-43 (07)

Козловська С.М.

кандидат психологічних наук,
доцент РДСУ м. Москва (Росія)

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті йдеться про питання методики викладання соціальних дисциплін в університеті. Представлений аналіз формування компетентностей у навчальній, науковій і самостійній роботі студентів.

Ключові слова: Медика викладання, навчальна діяльність, наукова діяльність, самостійна робота, компетенції, професійна підготовка.

Козловская С.Н. КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН В УНИВЕРСИТЕТЕ

В статье раскрываются вопросы методики преподавания социальных дисциплин в университете. Дан анализ формирования компетентностей в учебной, научной и самостоятельной работе студентов.

Ключевые слова. Методика преподавания, учебная деятельность, научная деятельность, самостоятельная работа, компетенции, профессиональная подготовка.

Kozlovskaya S. THE COMPETENCE-BASED APPROACH TO THE METHODS OF TEACHING SOCIAL SUBJECTS AT THE UNIVERSITY

The article is devoted to questions of a technique of teaching social subjects at the University. The analysis of the formation of competencies in teaching, research and self-study.

The Key words. Methods of teaching, educational activity, scientific activity, independent work, competences, vocational training.

Вища освіта виступає найважливішим елементом стратегічно орієнтованого інноваційного розвитку соціально-економічної системи держави. Освітнє середовище Російської Федерації у сучасних умовах активно піддається впливу процесів модернізації, безпосередньо торкаються структур і функцій сформованої системи освіти, а також основних змістовних характеристик і технологій навчання.

Підготовка за спеціальностями і напрямками вищої професійної освіти соціального профілю була розпочата в нашій країні у 1991 році. За порівняно короткий термін функціонування вона придбала вражаючі масштаби. Активно розвивається система додаткової освіти працівників соціальної сфери, а також аспірантська і докторантська соціально орієнтована підготовка. Все це свідчить про формування у Російській Федерації системи безперервної соціальної освіти і підтверджує, що питання соціальної освіти у сучасній Росії зведене у ранг проблеми суспільства і держави.

Актуальність звернення до теми статті визначається специфікою положення соціальної роботи у ВНЗ і змінами в системі вищої освіти в Росії. Проведені освітні реформи в розвитку вищої професійної освіти і науки у Росії ставлять соціальну освіту фактично у нові умови. Практична відповідність «вимогам часу» соціальної роботи, як науково-дослідницького так і освітнього напрямку роботи ВНЗ, стає вкрай важливим.

З іншого боку у соціальній сфері зріс інтерес не тільки до проблем розвитку теорії і практики соціальної роботи, а і до особистості професіонала, його особливостям та якісним характеристикам. У цьому контексті особливої актуальності набувають проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців за напрямом «соціальна робота»: особливості професійного становлення, соціалізації, професійної ідентичності, формування компетентності та готовності до професійної діяльності в умовах ринкової економіки.

У своїй доповіді В.І. Жуков академік РАН, ректор-засновник Російського державного соціального університету(РДСУ)«... відзначав у сучасних умовах місія РДСУ полягає у сприянні становленню і розвитку соціальної держави на основі багаторівневої і безперервної підготовки висококваліфікованих кадрів, що володіють інноваційною культурою соціального управління і професійної діяльності, здатних компетентно впливати на соціальні процеси країни та регіонів, спираючись на новітні теорії соціального оновлення та сучасні соціальні технології» [1].

ФГОСи третього покоління професійної підготовки фахівців за напрямом «соціальна робота» націлені на те, щоб відмовитися від жорсткого переліку дисциплін напрямку та їх змісту, і виходять з формування моделі бакалавра або магістра соціальної роботи, що володіє набором відповідних компетенцій. У поняття «компетенція» як складових частин входять і знання, уміння і навички, і особистісні якості (ініціативність, цілеспрямованість, відповідальність, толерантність і т.д.), і соціальна адаптація (уміння працювати як самостійно, так і в команді професіоналів), і професійний досвід. У сукупності усі ці компоненти формують поведінкові моделі - коли випускник здатний самостійно зорієнтуватися в ситуації і кваліфіковано вирішувати поставлені перед ним завдання.

Одна з основних особливостей навчання у вищій школі полягає в тому, що постійна зовнішній контроль замінюється самоконтролем, активна роль у навчанні належить вже не стільки викладачу, скільки студенту. В останні роки все ясніше стає розуміння того, що знання - не самоціль, а один із ресурсів для створення суспільних благ і передумова особистого успіху, необхідна складова частина самодостатнього особистості і фахівця. На зміну «знансвої» парадигми поступово приходить більш зрілий системно-діяльнісний підхід до освіти, який отримав у Європі своє тлумачення і іменується «компетентнісним підходом».

Компетентнісний підхід передбачає іншу роль студента в навчальному процесі. В його основі - робота з інформацією, моделювання, рефлексія. Студент повинен уміти не просто відтворювати інформацію, а самостійно мислити і бути готовим до реальних життєвих ситуацій.

На передній план виходять соціально орієнтовані технології. Вони моделюють реальні професійні ситуації і створюють умови для прийняття студентами самостійних рішень у ході «проживання» цих ситуацій.

Під компетентністю спеціаліста зазвичай розуміють його відповідність своїй ролі і місця, вимог до кваліфікації та займаної посади, або його здатність ефективно здійснювати свою професійну функцію і види діяльності, володіння набором необхідних для його роботи компетенцій. Зрозуміло, що при компетентнісному підході потрібно враховувати контекст - специфіку сфери діяльності і застосування знань, зміщуючи акценти на вивчення тих предметів і прийомів, які реально потрібні для життя, для практики.

ФГОС визначає, що «реалізація компетентнісного підходу повинна передбачати широке використання в навчальному процесі активних та інтерактивних форм проведення занять (комп'ютерних симуляцій, ділових і рольових ігор, розборів конкретних ситуацій, різного роду тренінгів) у поєднанні з позааудиторною роботою з метою формування і розвитку професійних навичок учнів. У межах навчальних курсів повинні бути передбачені зустрічі з представниками російських і зарубіжних компаній, державних і громадських організацій, майстер-класи експертів і фахівців».

ВНЗ сам розробляє ООП і навчальний план, передбачаючи, які дисципліни з яким змістом і якого роду заняття (лекції, семінари, самостійне вивчення, написання рефератів і т.д.) забезпечують отримання передбачених компетенцій. У новому ФГОСі закладена необхідність розробки основних освітніх програм і побудови навчального плану за модульним принципом. Це передбачає побудову і окремих дисциплін таким же чином.

Модулем у даному випадку є частина навчальної дисципліни, маюча певну логічну завершеність по відношенню до встановлених цілей і результатів навчання, зафіксованих у комплексній меті модуля. Досягнення цієї мети реалізується у вирішенні поставлених у ньому завдань, сукупність яких дозволяє досягти головну мету всього курсу - вироблення у студента необхідних компетенцій.

Рішення проблеми формування компетенцій фахівців за напрямом «соціальна робота» неможливо без якісного навчально-методичного забезпечення, що передбачає наявність навчальних видань.

Навчально-методичний комплекс дисципліни (УМКД) - це комплект навчально-методичних документів і матеріалів, необхідних для організації навчального процесу по конкретній дисципліні. Мінімальні вимоги до змісту УМКД містять матеріали, що формують зміст освіти (програми дисциплін і практик); матеріали, що описують застосування технології навчання, форми і фонди поточної і проміжної атестації; тематику рефератів, контрольних робіт, курсових проектів і робіт; вимоги до їх змісту та оформлення, використання методичних та наочних матеріалів (кейс-стади, сценарії ділових і рольових ігор, роздаткові матеріали, плакати, стенди, макети, навчальні відеофільми, слайди, аудіоматеріали, моделі; робочий зошит студента із завданнями для практичної або самостійної роботи і т.д.); питання для підготовки до проміжної атестації (заліків, іспитів); програму підсумкової державної атестації; методичні рекомендації для викладача з засобів, методів навчання, способам навчальної діяльності, застосування яких для освоєння тих чи інших тем і розділів найбільш ефективно, рекомендований режим і характер різних видів навчальної роботи; методичні рекомендації для студента; список навчальних і контролюючих комп'ютерних програм та їх дистрибутиви на носіях; глосарій, доступні студентам версії навчально-методичного комплексу на паперовому та електронному носіях; матеріали для студентів-заочників і інші матеріали [2].

Саме в УМКД втілені основні вимоги до зміни способів і методів викладання конкретної дисципліни, стає можливим втілити компетентнісний підхід до освіти, рейтингового-модульну побудову курсу.

Освоєння дисципліни в модульному форматі дозволяє вирішити інше завдання - перейти від сесійного контролю до рейтингової методики, що передбачає поступовий контроль. Підсумкова оцінка курсу в такому

випадку складається з проміжних оцінок, що дозволяє надати навчального процесу в модульному форматі більш послідовного і систематичного характеру.

Так, загальний бал, який виставляється за підсумками курсу, буде складатися з оцінок, отриманих студентом за кожний освоєний ним модуль. Кожна з них сама складається з обліку різного виду робіт (відвідування лекцій, семінарів, виконання проектного завдання, проходження рубіжного контролю у формі контрольної роботи або тестів).

Крім зменшення кількості лекцій і збільшення в навчальному процесі частки самостійної роботи студентів, традиційні освітні технології та форми занять зазнають деяких якісних змін. Якщо раніше основні лекційні курси були покликані повідомити студенту «від і до» необхідний мінімум відомостей, без яких випускник ВНЗ не міг вважатися спеціалістом в тій або іншій галузі знань, то в даний час замість цього позначилася функція огляду і аналізу широкого спектру думок і шкіл, представлених у даній галузі науки. Найважливішою метою викладача стає систематизація великого різноманітного матеріалу і навчання студента вміння орієнтуватися у цьому матеріалі.

Компетенції органічно пов'язані, як з дисциплінами загально професійного циклу, так і зі спеціальними дисциплінами. Проектування дисциплін здійснюється в такій послідовності:

- визначення мети навчання - системна підготовка, що сприяє розвитку компетенцій у майбутніх фахівців за напрямом «соціальна робота»;
- виявлення принципів відбору та структурування змісту навчання - принцип багаторазового застосування (оволодіння методами різних спеціалізацій і профілів підготовки); принцип прогнозування і професійної доцільності (облік у майбутній професійній діяльності); принцип базової доступності (відповідність рівня підготовки студентів); принцип міждисциплінарної інтеграції, додатковості (урахування специфіки вивчення соціальних проблем у процесі вивчення різних дисциплін);
- розробка змісту навчання - конкретизується у відповідності з програмою;
- визначення засобів і методів навчання - конкретизується у відповідності з програмою;
- визначення завдань для самостійної роботи студентів - конкретизується у відповідності з програмою;
- розробка критеріїв оцінки результатів навчання - конкретизується у відповідності з програмою.

Щоб побудувати вивчення дисциплін соціального профілю на високому, але доступному для студентів рівні, необхідно створити умови для їхньої професійної і пізнавальної активності, використовувати різні засоби стимулювання у студента інтересу до соціальної та психологічної реальності в цілому: пізнавальні ігри, навчальні дискусії, ін.

При організації занять на різних етапах засвоєння навчального матеріалу використовуються: лекції, семінари, прес-конференції, заняття-КВК, заняття-конкурси, олімпіади, тренінги, письмові самостійні творчі роботи: твори, оповідання, вірші, дискусії з соціальних питань, складання тезауруса або так званого термінотекста, відеозапису занять з їх подальшим обговоренням, складання галереї портретів найбільш відомих вітчизняних і зарубіжних соціальних працівників, педагогів, медиків.

Перехід на компетентнісну модель освіти, поява інноваційних методик викладання, коли великі обсяги наукової і навчальної інформації припадає засвоювати поза рамками аудиторних занять, введення системи безперервної освіти, передбачає значне збільшення частки самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Перетворення студента з об'єкта педагогічного впливу в активно діючого суб'єкта освітнього процесу, що вибудовує свою освіту разом з викладачем, є необхідною умовою досягнення ним відповідних компетенцій. Більш того, самостійна робота студента спрямована не тільки на досягнення навчальних цілей набуття відповідних компетенцій, але й, насамперед, на формування самостійної життєвої позиції як особистісної характеристики майбутнього фахівця, що підвищує його пізнавальну, соціальну та професійну мобільність, яка формує у нього активне і відповідальне ставлення до життя.

У зв'язку з введенням нових ФГОС ВПО у ВНЗ значна частина роботи по засвоєнню навчального матеріалу переноситься на самостійні, поза аудиторні заняття студентів. Самостійна робота студента є однією з найважливіших складових навчального процесу, в ході якої відбувається формування навичок, умінь та знань і надалі забезпечується засвоєння студентом прийомів пізнавальної діяльності, інтерес до творчої роботи і, в остаточному підсумку, здатність вирішувати наукові і практичні соціальні проблеми і завдання [3].

Компетентнісний підхід припускає в якості попередньої умови аналіз цільових характеристик усіх етапів проведення самостійної роботи студентів - на що повинен бути націлений викладач при використанні такої методики (див. таблицю 1).

Успішність самостійної роботи визначається цілою низкою факторів і, насамперед, тим, як здійснюється керівництво цією роботою з боку викладачів і тим, наскільки студенти самі готові до самостійної навчальної роботи.

Форми самостійної роботи студентів різноманітні. Вони включають: вивчення і систематизацію офіційних державних документів - законів, постанов, указів, нормативно-інструктивних і довідкових матеріалів з використанням інформаційно-пошукових систем; вивчення навчальної, наукової та методичної літератури, матеріалів періодичних видань з залученням електронних засобів офіційної статистичної, періодичної і

наукової інформації; підготовку доповідей, рефератів, курсових і випускних кваліфікаційних робіт; участь у роботі студентських конференцій, комплексних наукових дослідженнях [3].

Таблиця 1

Етапи проведення самостійної роботи студентів

Характеристика діяльності	Викладач	Студент
Мета самостійної роботи студентів	Пояснює, дає розгорнутий інструктаж про мету і способи самостійної роботи студентів	Розуміє і приймає мету самостійної роботи, знайомиться з вимогами
Мотивація	Розкриває теоретичну і практичну значущість самостійної роботи студентів, мотивує студента на успіх	Формує потребу у виконанні, формує установку на реалізацію
Управління	Здійснює цілеспрямований вплив, дає загальні орієнтири виконання самостійної роботи студентів	Здійснює управління самостійною роботою (проекує, планує, розподіляє час)
Контроль	Попередній і підсумковий контроль	Оперативний поточний, покроковий контроль і корекція способів діяльності та результатів
Оцінка	Загальна оцінка роботи, вказівка на помилки, методичні поради щодо вдосконалення	Самооцінка своїх пізнавальних можливостей

Самостійна робота залучає студентів до наукової творчості, пошуку та вирішення актуальних сучасних проблем. Провідна мета організації та здійснення самостійної роботи студентів повинна збігатися з метою навчання студента - підготовкою бакалавра і магістра.

В освітньому процесі виділяється два види самостійної роботи - аудиторні, під керівництвом викладача, і поза аудиторні. Тісний взаємозв'язок цих видів робіт передбачає диференціацію і ефективність результатів її виконання і залежить від організації, змісту, логіки навчального процесу (міжпредметних зв'язків, перспективних знань та ін.).

Методика організації самостійної роботи студентів залежить від структури, характеру та особливостей досліджуваної дисципліни, обсягу годин на її вивчення, виду завдань для самостійної роботи студентів, індивідуальних якостей студентів та умов навчальної діяльності.

У процесі самостійної роботи студент набуває навичок самоорганізації, самоконтролю, самоврядування, саморефлексії і стає активним самостійним суб'єктом навчальної діяльності.

Самостійна робота студентів впливає на формування особистості майбутнього фахівця, вона планується студентом самостійно. Кожен студент самостійно визначає режим своєї роботи і обсяг роботи, що витрачається на оволодіння навчальним змістом кожної дисципліни. Він виконує поза аудиторну роботу за особовим індивідуальним планом, у залежності від його підготовки, часу та інших умов.

Різні види досвіду формуються в освітньому процесі через практико-орієнтоване навчання, яке включає не тільки традиційні види практики (навчальна, виробнича), але й істотні зміни у теоретичних курсах: виконання практичних завдань і курсових робіт, пов'язаних із соціальними проблемами концептуально, змістовно і організаційно, спеціально організовані конференції, волонтерську діяльність, розвиток дослідницької діяльності з соціальних проблем (Н.Ф.Лопатіна, А.П.Позднякова та ін.) [4].

Особлива увага у процесі професійної підготовки фахівців за напрямом «соціальна робота» приділяється практиці, головне завдання якої полягає в придбанні студентом досвіду самостійного аналізу і соціального діяння в конкретній ситуації, що веде до можливості формування кожним студентом у процесі навчання (через освоєння досвіду культурних практик) свого власного проекту професійної діяльності.

Безперервна практика майбутніх фахівців соціальної роботи - це контрольована практична діяльність (у тому числі і волонтерська), що проводиться в різних соціальних установах впродовж навчального року паралельно з теоретичною підготовкою. Така діяльність, організована з урахуванням індивідуально-особистісних особливостей студентів-практикантів, забезпечує взаємозв'язок змістовно-процесуальної теоретичної і практичної підготовки з особистісним формуванням системи професійних цінностей [4].

Знання і вміння, отримані в теоретичному курсі навчання, доповнюються знаннями, отриманими у практичному курсі. Починаючи з першого курсу, студенти спеціальності (напрямку підготовки) «соціальна робота» під керівництвом фахівців знайомляться з видами соціальної роботи, організаціями, в яких реалізується соціальна робота, працюють над вирішенням соціальних проблем населення.

Основними завданнями безперервної практики є соціально-психологічна адаптація до обраної професії, розширення уявлень про майбутню професійну діяльність, знайомство з різними напрямками соціальної роботи, організацією і досвідом роботи соціальних служб та інших організацій, що здійснюють соціальну

роботу. Навчання на робочому місці дає можливість оволодіти конкретними навичками, відчути себе фахівцями і по справжньому усвідомити цінності соціальної роботи.

Формування компетентностей найбільш успішно проходить при включенні студентів в дослідницьку діяльність, творчу діяльність по розробці соціальних ініціатив і практико-орієнтовану діяльність, під час якої відбувається розвиток інтелектуального, діагностичного, комунікативного, мотиваційно-професійного потенціалу особистості, формується ставлення студента до конкретної професійної реальності, що дозволяє визначатися у системі власних професійних очікувань і цінностей [5].

Від фахівців-випускників потрібно, щоб вони не тільки кваліфіковано розбиралися у спеціальних і наукових галузях знань, але і вміли формувати і захищати свої ідеї та пропозиції. Для цього, насамперед, необхідно вміти самостійно аналізувати та узагальнювати наукові факти, явища і інформацію.

Мета науково-дослідницької та навчально-дослідницької роботи полягає в розвитку творчих здібностей майбутніх спеціалістів та підвищення рівня їх професійної підготовки на основі індивідуального підходу і посилення самостійної творчої діяльності, застосування активних форм і методів навчання.

У даний час науково-дослідна робота студентів вирішує наступні завдання:

- розширити і поглибити знання студентів в області теоретичних основ дисциплін, отримати і розвинути певні практичні навички самостійної науково-дослідницької діяльності;
- проводити наукові пошуки для вирішення актуальних завдань, висунутих наукою і практикою;
- виробити навички грамотно висловлювати результати власних наукових досліджень (звіти, реферати, доповіді та ін.) і здатність аргументовано захищати і обґрунтовувати отримані результати;
- прищепити навички користувачів обчислювальної техніки при проведенні наукових досліджень і обробки отриманих результатів;
- широко впроваджувати нові інформаційні технології при проведенні наукових досліджень, забезпечити інформаційно-програмну підтримку пошуків і супровід отриманих результатів;
- формувати системну методологію пізнання різноманітних об'єктів, принципів та методів дослідження;
- проводити індивідуальну роботу з формування у студентів креативного мислення в нових умовах соціально-економічного розвитку і становлення ринкових відносин у державі;
- готувати і відбирати молоді кадри для вступу в аспірантуру і подальшого їхнього використання у ВНЗ, соціальних установах.

Усі різноманітні форми, методи та заходи системи науково-дослідницької роботи, виходячи з їх змісту та призначення, здійснюються в межах двох основних напрямків:

1. Підготовка студентів до виконання науково-дослідних робіт (методи і методики навчання і набуття студентами знань, умінь і навичок дослідницької, проектної і винахідницької діяльності).
2. Безпосередня участь студентів у проведенні науково-дослідних і проектних роботах.

Система науково-дослідницької роботи - одне з найважливіших засобів підвищення рівня підготовки фахівців за напрямом «соціальна робота» через освоєння у процесі навчання за навчальними планами та додатковими засобами професійно-творчої діяльності, методів, прийомів і навичок індивідуального і колективного виконання науково-дослідницьких робіт, розвиток здібностей до наукової творчості, самостійності.

Таким чином, компетентнісний підхід до методики викладання соціальних дисциплін у процесі професійної підготовки фахівців за напрямом «соціальна робота» дозволяє цілеспрямовано вирішувати завдання підготовки спеціалістів; систематично здійснювати методичне забезпечення навчального процесу; забезпечувати зв'язок теорії з практикою роботи майбутніх спеціалістів; активізувати можливість студента долучитися до науково-дослідницької діяльності у галузі соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жуков В.И. Российский государственный социальный университет: 1991-2011 годы. – М., 2011.
2. Козловская С.Н. Профессиограмма социального работника. / Сборник примерных рабочих программ учебных дисциплин математического и естественнонаучного цикла. Направление подготовки 040400.62 Социальная работа (квалификация/степень выпускника – бакалавр). Книга 2. – М.: Учебно-методическое объединение вузов России по образованию в области социальной работы, Российский государственный социальный университет, 2011. – С. 158-189.
3. Козловская С.Н. Самостоятельная работа в профессионально-компетентностном становлении бакалавров социальной работы. – М., 2011.
4. Лопатина Н.Ф. Формирование профессионально значимых умений и навыков у будущих специалистов социальной работы в процессе непрерывной подготовки. – Ставрополь, 2009.
5. Яруллин Г.К. Формирование готовности к профессиональной деятельности у будущих специалистов социальной работы. – Казань, 2006.